

Vladimir Koch

Jugoslovanska kinoteka in kinotečna dvorana v Ljubljani

Čeprav je bilo o obeh institucijah marsikaj povedanega že v obeh sestavkih, ki zadevata to področje (Silvan Furlan: Pogledi na slovenski filmski muzej, Dokumenti 33, in Ivan Nemanič: Nastanek zbirke filmov in perspektive razvoja filmskega oddelka v Arhivu SR Slovenije, Dokumenti 34—35), je treba nekatere stvari še jasneje opredeliti in dodati zadnje informacije o njenem medsebojnem odnosu.

Jugoslovansko kinoteko so ustanovili leta 1949 kot centralni arhiv domačih in tujih filmov v smislu tedanje centralistične državne ureditve. Pozneje pa se iz zvezne ustanove ni prelevila v medrepubliško, ampak je sedaj samostojna kulturna ustanova republike Srbije, samoupravno vezana samo nanjo, vendar pa odprta za sodelovanje z vsemi republikami in pokrajinami, dasi bi bilo nemara primerneje, če bi bila v njenem vodstvu zastopana po federalnem principu vsa Jugoslavija. Res je sicer, da je znalo srbsko vodstvo to institucijo v dobrih tridesetih letih obstoja razviti v izjemno pomemben faktor razvoja filmske kulture v najširšem smislu, v ožjem pa v neobhodno pomagalo za študij zgodovine in teorije filma ter za raziskovalno delo v območju teh dveh in sorodnih disciplin. Prav ta nesporni uspeh je bržčas pripeljal republiko Srbijo do tega, da opredeli Jugoslovansko kinoteko kot svojo ustanovo (kot se podobno hrvatska akademija znanosti imenuje »jugoslovanska«) in jo tudi sofinancira. Skromno sicer, preskromno glede na potrebe, ne pričakuje pa finančne pomoči od republike in pokrajin in se zanjo niti ne poteguje. Vse, kar plačuje, recimo, Slovenija, je odškodnina za strokovno čuvanje dela arhiva slovenskih filmov, ki smo jih poslali tja še pred ustanovitvijo filmskega oddelka v Arhivu SR Slovenije, in sofinanciranje (skupaj Kulturna skupnost Slovenije in Ljubljanska kulturna skupnost) programa ljubljanske dvorane, se pravi delno pokrivanje stroškov izposoje filmov iz arhiva Jugoslovanske kinoteke v Beogradu, ki normalno zahteva odškodnino za obrabo izposojenih filmov, za njihovo čuvanje in za zamenjavo izrabljenih kopij z novimi. Izposojevalci so redni in izredni; redno dobivajo filme po dolgoročni pogodbi dvorane po republikah (doslej beograjska, zagrebška, ljubljanska in sarajevska), med izrednimi pa so zlasti pomembni vsi televizijski centri, akademije pa tudi posamezni domovi kulture in nekatera filmska gledališča. Jugoslovanska kinoteka je torej kar pomemben distributer filmov starejšega obdobja in predvsem v navedenih centrih kvalitetno dopolnjuje redni program.

Ima pa tudi kaj ponuditi, saj hrani eno največjih zbirk filmov na svetu. Po podatkih, ki jih je sporočila lani, ob tridesetletnici obstoja, hrani v svojih skladiščih 28 000 filmov v 40 000 kopijah, mimo tega pa še 10 000 double-negativov in negativov. Njena fototeka šteje 200 000 fotosov, zbrala je tudi več kot 10 000 plakatov in več sto predmetov iz zgodovine kinematografije.

V tej resnično veliki kolekciji zavzema domači film kajpada zelo majhno mesto, pa še zanj vse bolj skrbijo republike same, čuvajoč ga kot svoj nacionalni fond. Tako prevzema filmski oddelek Arhiva SR Slovenije v zvezi z gradnjo in tehnično ureditvijo svojih depojev postopoma iz Jugoslovanske kinoteke še vse preostale filme, realizirane na slovenskih tleh. Podobno ravna tudi Hrvatska in Makedonija, ki pa zbirata tudi filme tujih proizvajalcev z namenom, da bi si ustvarili samostojni kinoteki. Makedonija je svojo zbirko že proglasila za samostojno kinoteko Mednarodni zvezi filmskih arhivov (Fédération Internationale des Archives du Film — FIAF), medtem ko bo Hrvatska menda to storila v kratkem. Ker pa je v tej mednarodni organizaciji vsaka država praviloma zastopana le z eno kinoteko, zastopa interese Makedonije Jugoslovanska kinoteka, ki je polnopravni član FIAF in katere bivši direktor Vladimir Pogačič je bil do nedavnega njen predsednik.

Ob stremljenju Makedonije in Hrvatske po samostojni kinoteki se postavlja vprašanje, zakaj ni tako tudi v Sloveniji oziroma zakaj ni na to pot stopila ljubljanska kinotečna dvorana že ob svoji ustanovitvi.

Tedaj in še mnogo prej se je večkrat razpravljalo o umestnosti oziroma neumestnosti takšnega koncepta, ne da bi zagovorniki samostojne slovenske kinoteke mogli argumentirano ubraniti svoje poglede. Ob ustanovitvi ljubljanske dvorane pred skoraj dvajsetimi leti se je uradno definiralo stališče Slovenije do tega problema. Prevladalo je mnenje, da je en fond svetovnega filma, zlasti če je tako bogat, kot ga ima Jugoslovanska kinoteka, dovolj za vso Jugoslavijo in si potemtakem ni treba prtiti velikih stroškov, ki jih zahteva zbiranje in vzdrževanje tolikšnega fonda filmov, ker zato ni prave potrebe. Izposojanje in vračanje filmov je urejeno s posebnim sporazumom, mogoče pa si je, če gre za študijske ali raziskovalne namene, naročiti — proti odškodnini seveda — posamezne filme tudi za individualni ogled v kinotečni dvorani, skratka v Ljubljani si je mogoče ogledati sleherni film, ki ga ima Jugoslovanska kinoteka v duplikatu, kajti unikatov načeloma ne izposojajo. S tem pa je omogočeno tisto bistveno, kar je potrebno za znanstveno delo na področju zgodovine in teorije filma.

Sicer pa je delo »filmskih arhivskih institucij« v Sloveniji jasno razmejeno:

Filmski oddelek v Arhivu SR Slovenije zbira, ohranja in obnavlja filme s slovenskega narodnostnega območja.

Filmski del Gledališkega in filmskega muzeja zbira in ohranja vse ostalo gradivo (scenarije, snemalne knjige, fotose, scenografske osnutke, plakate itd.).

Kinoteka (kakor se zaradi enostavnosti imenuje kinotečna dvorana) omogoča z rednim predvajanjem filmov iz fonda Jugoslovanske kinoteke dostop do domala vseh pomembnih del preteklosti.

Strokovna literatura pa se zbira v knjižnici Akademije za gledališče, radio, film in televizijo in v knjižnici filmskega dela Gledališkega in filmskega muzeja.

Raziskovalcem je torej na voljo že mnogo tistega neobhodnega gradiva, ki ga potrebujejo za svoje delo, le-tega pa si posameznik lahko organizira samostojno ali pa se vključi v načrt ene ali druge institucije. Seveda pa bo to še vse boljše organizirano, ko bo prišlo do dolgo pričakovane ustanovitve gledališko-filmskega

instituta, ki naj bi združil pod svojo streho in pod skupnim vodstvom večino navedenih ustanov. Filmski oddelek v Arhivu SR Slovenije se ukvarja predvsem z urejanjem zbir in evidentiranjem in interpretiranjem novo odkritega materiala. Filmski del Gledališkega in filmskega muzeja se po fazi organizacijske postavitve usmerja v raziskovanje slovenske filmske preteklosti. Publikacije Kinoteke pa so vezane na tekoči program in bolj kot pri drugih institucijah prilagojene informativno-študijskim potrebam obiskovalcev. A o njej nekaj več.

*

Kinoteka (do lani: Dvorana Jugoslovanske kinoteke v Ljubljani) je bila ustanovljena pred devetnajstimi leti ter tehnično opremljena in urejena s finančno pomočjo republike in mesta Ljubljane, a ostala je v upravi Jugoslovanske kinoteke kot njena zunanja izpostava (kot tudi ostale dvorane). V zadnjem času pa se je beograjsko vodstvo začelo upirati odgovornosti, ki jo je imelo z upravo dvoran, in se je odločilo, da prepusti dvorane v upravljanje republikam oziroma je takšen prenos kompetenc zahtevalo. Po dolgih pogajanjih sta se Kulturna skupnost Slovenije in Ljubljanska kulturna skupnost odločili, da preide Kinoteka kot samostojna enota v sklop podjetja Kinematografi Ljubljana in je bil v tem smislu tudi sklenjen sporazum med obema kulturnima skupnostima, Jugoslovansko kinoteko in Kinematografi Ljubljana. Z njim je Kinoteki zagotovljena popolna programska samostojnost, nad katero bedi njen programski svet, natančno pa je opredeljena tudi finančna pomoč obeh skupnosti za pokritje razlike med dohodki od vstopnine in izdatki. Posebno, skromno subvencijo nakazuje KSS za publikacije, s polnim razumevanjem pa se je tej iniciativi letos priključila tudi LKS.

Kinoteka je prešla pod ingerenco republike z letošnjim prvim januarjem. Novi upravitelj ji je v pomoč v dveh smereh: z nadomeščanjem bolnih uslužbencev, kar je prej vselej povzročalo težave, in s tehničnimi popravili, so pa še nekatere začetne težave, ki jih bo morala prebroditi. Novi programski svet je v skladu s sprejetim pravilnikom že začrtal program publikacij, s tem pa se bo nadaljevala dosedanja praksa izdajanja monografij o posameznih avtorjih ali umetniških smereh in krajših informativnih sestavkov o posameznih retrospektivah ali drugače poudarjenih programih. Po tem konceptu bo KSS sofinancirala monografije in druge obširnejše publikacije, LKS pa krajše informativne tekste, ki naj pomagajo gledalcu, da bo razumel tista dela, ki niso podnaslovljena ali pa so podnaslovljena v tujih jezikih, kar je pri filmih, ki v Jugoslaviji niso bili predvajani, reden pojav. Pri tem bi se čimbolj izogibali prevodov in sistematično navezovali na znanstveno, publicistično ali informativno pisanje domače avtorje in s tem podpirali domačo ustvarjalnost na tem področju. Število takšnih publikacij, o katerih informira Silvo Furlan v navedenem članku, se v prihodnje lahko še pomnoži, saj so potrebe glede na bogat program Kinoteke večje kot pa možnosti, ki jih omejujejo predvsem skromna finančna sredstva pa tudi slaba pripravljenost avtorjev, da prilagodijo svoje pisanje potrebam obiskovalcev, saj za te v prvi vrsti gre. Jugoslovanska kinoteka prek transmisije Kinoteke v Ljubljani *omogoča* znanstveno-raziskovalno delo, njena nič manjša, če ne celo pomembnejša funkcija pa je, da *širi* pravo, globoko filmsko kulturo, ki se lahko organsko gradi le s seznanjanjem z najboljšimi filmskimi deli preteklosti.

Kajti sleherna kinoteka zavzema med različnimi muzejskimi, arhivskimi zbirkami posebno mesto. Ne sicer zaradi posebnosti predmetov, ki jih zbira,

hrani in prikazuje javnosti, ampak zaradi nenavadne usode predmetov — filmov, ki so našli zatočišče skoraj brez izjeme zgolj v njenih depojih in nikjer drugje. Producenti se hočejo starejših filmov znebiti, ker se nočejo obremenjevati s skrbmi za njihovo čuvanje in stroški, ki so s tem zvezani. Kapitalistični producenti pa zahtevajo od kupcev licenc, da uporabljene kopije po izteku pogodbe uničijo, da ne bi prišlo do nenadzorovanega predvajanja filmov, pri katerem ne bi imeli svojega dobička. Tako so kinoteke edini reševalci kulturne dediščine na velikem in vsak dan pomembnejšem področju filmske ustvarjalnosti. Vendar je njihov vpliv razmeroma skromen, ker je kinotek malo in tudi predvajalnic ni mnogo več. Potemtakem se ima Ljubljana z drugimi republiškimi centri lahko za srečno, da ima lastno dvorano, v kateri se enajst mesecev v letu vsak delavnik predvaja drug, včasih celo dva različna filma, s čimer se ne morejo pohvaliti niti milijonska mesta po Evropi in še manj drugod po svetu. To pravico je izvojevala Jugoslovanska kinoteka pred FIAF v imenu naše ustavne ureditve, ki zagotavlja republikam in pokrajinam kulturno samostojnost.

Možnost obiska Kinoteke odpravlja vsaj v omejenem krogu interesentov in študirajočih, ki pa ni tako majhen, glavno slabost filma kot umetnosti, da je namreč ta umetnost za povprečnega gledalca brez zgodovine. Starejšemu človeku morda res ostane živo v spominu kakšen film, ki mu je bil všeč, za velik del mladine pa je film samo tisto, kar gledajo vsak dan v kinematografih. Film jih seveda zanima, vznemirja, saj je povezan z njihovim življenjem, a vedno le tisti zadnji, vsebinsko zanimivi in tehnično dovršeni, o katerem že vnaprej pišejo časopisi. Za mladino je filmska umetnost povečini umetnost sedanjosti, umetnost tega trenutka, a tudi za večino starejših. Vendar ne bi smeli reči, da jih ne bi zanimale tudi nekatere mojstrovine preteklosti, saj Kinoteko naravnost oblegajo, kadar so na sporedu takšna dela. Vendar pa je dostopnost do najboljših stvaritev le bistveno manjša kot pri drugih umetnostnih panogah. Knjiga je vsakomur dostopna v knjižnicah, lahko si jo pa tudi kupi; likovna dela si je mogoče ogledati v galerijah, lahko pa jih študiraš po tehnično dovršenih reprodukcijah v ustreznih publikacijah; ljubitelju glasbe je katerikoli pomembno glasbeno delo dostopno na kvalitetno vse boljših gramofonskih ploščah, le filmov si ne moreš ogledovati po svojih željah. Še dobro, da televizija odpre sem in tja okno v neznan, skrit kotiček resnično navdihnjenega ustvarjalnega procesa. A vse to je malo. Velikih del preteklosti večina publike ne pozna, včasih pa jih ne pozna niti filmski ustvarjalec, kar je seveda še hujše.

V kinematografiji ni tistega prirodnega stika preteklosti s sedanjostjo, ki literata, glasbenika in likovnika spodbuja, da bi delal drugače kot njegovi predhodniki. Ni organske rasti, tradicije, ki se ji lahko upreš, a jo moraš zato prej spoznati, pri tem pa, če hočeš ali ne, rasteš iz tistega, kar je bilo ustvarjeno prej. Res je, recimo, čisto nekaj drugega, če se ne le komponist, ampak poslušalec radia tako rekoč vsak dan srečuje s kvalitetnimi glasbenimi deli, nastalimi pred stoletji, in mu imena kot Bach, Beethoven, Mozart in še desetih in desetih drugih velikanov niso znana le iz zgodovine glasbene umetnosti, ampak iz neposredne izkušnje. Sodobna komunikacijska sredstva so zelo veliko pripomogla k širjenju zanimanja za glasbeno, a tudi likovno umetnost in s tem doseгла, če ne celo preseгла književnost, ki je bila že dolgo pred tem edina dostopna vsakomur, ki se je zanjo zanimal. Za poglobitev književne, likovne in glasbene kulture je historična dimenzija normalna stvar, le za film se včasih zdi, da celo kulturnim delavcem to ni prišlo čisto do zavesti.

Možnost ogleda izbranih starih filmov je dobrodošla za vsakogar, ki sodi, da je film prinesel svoj delež v zakladnico svetovne kulture. Ne le zgodovinarjem in teoretikom nove umetnosti, ki jim je to vsakdanji posel, ampak tudi znanstvenikom najrazličnejših strok, ki morajo danes vse bolj upoštevati tudi filmane dokumente preteklosti kot nenadomestljiva pričevanja o zgodovinskih dogodkih in ljudeh, o družbenem stanju v posameznih dobah in o njihovi celotni vizualni podobi. To pa zanima tako splošne zgodovinarje, sociologe, kot psihologe in teoretike umetniškega izražanja. Pri tem pa jim v enaki meri služijo dokumentarci ali čisto dokumentarno gradivo kot igrani filmi, saj je v vsakem filmu toliko pričevanj o ljudeh, njihovem življenju, okolju, v katerem bivajo, o opremi njihovih stanovanj, o njihovih oblekah in številnih drugih tipičnih podrobnostih, da si le težko predstavljamo, kako bi marsikatera znanstvena panoga lahko danes uspevala brez pomoči filma, v mnogih primerih pa tudi brez poznavanja starih filmov, torej brez možnosti, da si ogledajo za svoje potrebe določen film, kar jim lahko oskrbi le Kinoteka.

Kinoteka se je v svojem skoraj dvajsetletnem delu uveljavila kot eminentna kulturna institucija prav v smislu takšnih pojmovanj, prav gotovo pa bo svoje načrte še razširila v tesnem sodelovanju z Gledališkim in filmskim muzejem, Akademijo za gledališče, radio, film in televizijo, Društvom slovenskih filmskih delavcev in predvsem s še naprej tako harmoničnim sožitjem z Jugoslovansko kinoteko, kakor ga je imela doslej. Na obzorju se pa že pojavljajo nove naloge, ki izhajajo iz neverjetno hitrega razvoja in izpopolnjevanja avdiovizualnih sredstev. Kajti z izumom kasete in filma na plošči se nemara začena tisti, težko pričakovani čas, ko si bo mogoče film izposoditi, kot si izposodiš knjigo, in si ga predvajati doma — ko bo torej seznanjanje z zgodovino filma prav tako preprosto kot z zgodovino drugih umetnostnih panog.

La cinémathèque yougoslave et la cinémathèque de Ljubljana

La cinémathèque yougoslave fut fondée en 1949 comme les archives centrales et comme centre de prêt des films étrangers pour la Yougoslavie entière (actuellement c'est une institution culturelle indépendante de la république de Serbie). Dans une trentaine d'années, elle devint un facteur extrêmement important du développement de la culture filmique et un moyen indispensable d'études et de recherches dans le domaine de l'histoire et de la théorie de cinéma. Ses magasins contiennent aujourd'hui 28 000 films, plus de 10 000 affiches et plus de 100 objets de l'histoire de cinématographie. Parmi ses emprunteurs, il y a les cinémathèques de Ljubljana, de Zagreb et de Sarajevo, tous les centres de télévision, les conservatoires de théâtre et toutes les académies des arts, les maisons de culture et les théâtres de cinéma.

A Ljubljana, il y a trois institutions »de cinéma-archives«: le département de films aux archives nationales de la République Socialiste de Slovénie, le département du cinéma au Musée du théâtre et du cinéma slovène et la Cinémathèque (à Ljubljana). Celle-ci fut fondée il y a 19 ans et reçoit actuellement les subventions de la République Socialiste de Slovénie ainsi que de la Ville de Ljubljana. Sa fonction, c'est de tourner de vieux films yougoslaves et étrangers (elle est ouverte 11 mois par an donnant chaque jour un film différent, parfois même deux films différents par jour), de publier des renseignements pour les spectateurs et des monographies sur les acteurs de cinéma et sur les courants artistiques. Cette institution culturelle éminente va bientôt élargir ses projets et ses fonctions puisque par l'invention des cassettes et des disques filmiques il commence le temps où on pourra emprunter le film et le projeter à la maison.